

УДК 351.713

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Визначено роль та основні національні інтереси економічної безпеки в системі національної безпеки.

Ключові слова: тіньова економіка; національна безпека; економічна безпека; класифікація показників економічної безпеки; національні інтереси економічної безпеки.

Стрімке зростання тіньової економічної діяльності — одна з характерних рис ринкового реформування України. За короткий період питома вага тіньового сектору впритул наблизилася за своїми масштабами до легальної, офіційної економіки. Тіньова економіка становить вже реальну загрозу безпеці держави і суспільства, оскільки зосередження економічної влади у суб'єктів тіньової економіки з неминучістю трансформується в претензії на політичну владу.

Кризовий стан економіки, негативні процеси, що відбуваються в ній, криміналізація економіки створюють пряму загрозу національній безпеці країни.

Національна безпека — це захищеність життєво важливих інтересів громадян, суспільства і держави, а також національних цінностей і способу життя від широкого спектра зовнішніх і внутрішніх загроз, різних за своєю природою (політичних, військових, економічних, інформаційних, екологічних та інших) [1].

У свою чергу, національні інтереси країни виступають як об'єктивний чинник, обумовлений усією сукупністю її життєвих потреб. Їхній зміст, свій у кожної країни, обумовлює, якою повинна бути політика держави, щоб її цілісність і благополуччя були надійно забезпечені й захищені, її громадяни жили в шанованій у всьому світі державі, а керівництво і зовнішньополітичні діячі виконували своє покликання представляти і відстоювати інтереси в усіх куточках планети [1].

Таким чином, найважливішим завданням, спрямованим на практичне розв'язання ключових проблем національної безпеки України, і умовою її внутрішнього розвитку є законодавче закріплення положень Концепції національної безпеки нашої країни. Від розв'язання цих проблем залежить сьогоднішня і майбутня Україна, доля її народу.

Інтереси особистості полягають у реалізації конституційних прав і свобод, забезпеченні особистої безпеки, підвищенні якості і рівня життя, у фізичному, духовному та інтелектуальному розвитку людини і громадянина.

Інтереси суспільства полягають у зміцненні демократії, створенні правової, соціальної держави, в досягненні і підтриманні громадської згоди, в духовному оновленні України.

Інтереси держави полягають у непорушності конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності України, політичній, економічній і соціальній стабільності, безумовному забезпеченні законності й підтримці правопорядку, в розвитку рівноправної і взаємовигідної міжнародної співпраці.

Реалізація національних інтересів України можлива тільки на основі стійкого розвитку економіки. Тому національні інтереси України в цій сфері є ключовими. До інтересів в економічній сфері варто віднести підтримання стабільного курсу

національної валюти, захист від тероризму і кримінальної загрози, раціональне використання природних ресурсів, захист вітчизняного товаровиробника і т. ін.

Національні економічні інтереси лягають в основу економічної політики, що проводиться державою, важливою складовою частиною якої є забезпечення економічної безпеки, однієї з найважливіших функцій держави. Це гарантія незалежності країни, умова стабільності й ефективної життєдіяльності суспільства. Економіка є однією з життєво важливих сторін діяльності особистості, суспільства і держави. Отже, поняття національної безпеки буде неповним без усеосяжної оцінки життєздатності економіки, її міцності, надійності з урахуванням наявності реальних і потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз. У зв'язку з цим, забезпечення економічної безпеки належить до найважливіших національних пріоритетів.

Економічна безпека входить у систему національної безпеки разом з такими ключовими її складовими, як забезпечення надійної обороноздатності країни, підтримання соціального миру в суспільстві, захист від екологічних лих. Це обумовлено тим, що безглуздо вести мову про забезпечення військової безпеки при слабкій економіці, так само, як не може бути ефективної економіки, а отже, і військової безпеки в суспільстві, що роздирається соціальними конфліктами.

Економічна безпека — це найважливіша якісна характеристика економічної системи, яка визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства, а також послідовну реалізацію національно-державних інтересів.

Варто підкреслити, що проблеми економічної безпеки останнім часом стали підніматися все частіше [1–6].

Метою статті є визначення ролі та основних національних інтересів економічної безпеки в системі національної безпеки.

В. І. Ілюхін розглядає економічну безпеку як абсолютно визначений, вимірний науково розробленими об'єктивними критеріями кількісний і якісний стан економіки країни, стан, основу якого складають здатність країни мати економічний потенціал, достатній для самостійного, стійкого, прогресивного розвитку всіх сфер суспільного життя; самодостатньо відтворювати і забезпечувати своє населення за визнаними світовими стандартами життєво необхідними благами і забезпечувати добробут усіх верств населення; забезпечувати достатній оборонний потенціал країни на випадок виникнення зовнішніх військових загроз; протистояти і зберігати високий рівень стабільності при зовнішніх і внутрішніх економічних, політичних, соціальних, природних і техногенних дестабілізуючих діях [2].

Як наголошував В. Сенчагов: “Суть економічної безпеки можна визначити як стан економіки та інститутів влади, при якій забезпечуються гарантований захист національних інтересів; соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів, іншими словами, економічна безпека — це не лише захищеність національних інтересів, але й готовність і здатність інститутів влади створювати механізми реалізації і захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримання соціально-політичної стабільності суспільства” [3].

Економічна безпека України — незалежність держави у формуванні й розвитку власної економічної системи. Матеріальною основою такої незалежності є власність народу на національне багатство (сукупність створених і нагромаджених в Україні працею всього суспільства матеріальних і духовних благ, інтелектуального потенціалу суспільства, природних ресурсів тощо). Відповідно до структури економічної системи основними напрямками досягнення економічної безпеки є незалежність у формуванні й розвитку кожного елемента економічної системи [4].

А. Архипов, А. Городецький і Б. Михайлов тлумачать це поняття так: “Це здатність економіки забезпечувати ефективно задоволення суспільних потреб на національному, міжнародному рівнях” [5].

Але зміст економічної безпеки, як справедливо зазначив В. Сенчагов, “реалізується в системі критеріїв і показників. Критерій економічної безпеки — оцінка стану економіки з точки зору найважливіших процесів, що відбивають суть економічної безпеки” [3].

Використання системи показників економічної безпеки дозволяє завчасно сигналізувати про загрозу небезпеки і вживати заходи щодо її запобігання.

Е. Олейников наголошує: “Для економічної безпеки важливу роль мають не самі показники, а їхні порогові значення, тобто граничні величини, недотримання значень яких перешкоджає нормальному ходу розвитку різних елементів відтворення, призводить до формування негативних, руйнівних тенденцій у галузі економічної безпеки. Показники (індикатори), за якими визначені порогові значення, виступають системою показників економічної безпеки” [1]. Як приклад можна назвати рівень безробіття, розриви в доході між найбільш і найменш забезпеченими групами населення, темпи інфляції. Наближення до їх гранично допустимої величини свідчить про наростання загрози соціально-економічної стабільності суспільства, перевищення граничних або порогових значень; про входження суспільства в зону нестабільності й соціальних конфліктів, тобто про реальне підривання економічної безпеки. З точки зору зовнішніх загроз, як індикатори можуть виступати гранично допустимий рівень державного боргу, збереження або втрата позицій на світовому ринку, залежність національної економіки і її найважливіших секторів (враховуючи оборонну промисловість) від імпорту зарубіжної техніки комплектуючих виробів або сировини.

Важливо підкреслити, що найвища міра безпеки досягається за умови, що весь комплекс показників знаходиться в межах допустимих меж своїх порогових значень, а порогові значення одного показника досягаються не в збиток іншим. Наприклад, зниження темпу інфляції до граничного рівня не повинне призводити до підвищення рівня безробіття понад допустиму межу або зниження дефіциту бюджету до порогового значення — до повного заморожування капіталовкладень і спаду виробництва і т. ін.

Таким чином, за межами значень порогових показників національна економіка втрачає здатність до динамічного саморозвитку, конкурентоспроможність на зовнішніх і внутрішніх ринках стає об’єктом експансії національних і транснаціональних монополій, роз’їдається виразами корупції, криміналу, страждає від внутрішнього і зовнішнього розграбування національного багатства.

Основними національними інтересами економічної безпеки є:

- здатність економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення без критичної залежності від імпорту;
- прийнятний рівень життя населення, що забезпечує соціально-політичну стабільність;
- стійкість фінансової системи;
- збереження єдиного економічного простору, що унеможливило б розвиток сепаратистських тенденцій;
- створення економічних і правових умов, що не допускають криміналізації суспільства;
- забезпечення необхідного державного регулювання економічних процесів, здатного гарантувати нормальне функціонування ринкової економіки як в звичайних, так і в екстремальних умовах.

Е. Олейников детально розглядав питання систематизації показників економічної безпеки. Як основні ознаки класифікації показників економічної безпеки він пропонує:

- 1) рівень об’єкта економічної безпеки;
- 2) міра значущості показників;
- 3) період дії загроз і їх прогнозування;
- 4) напрям дії на економіку;

б) склад загроз, характер і масштаб вірогідного збитку від дії.

За вказаними вище ознаками класифікація показників економічної безпеки набуває такого вигляду:

1) за рівнем об'єкта економічної безпеки:

— макроекономічний рівень — економіка країни в цілому;

— мезорівень (регіональний або галузевий) — економіка регіонів держави і галузей;

— мікроекономічний рівень — економіка агентів ринку: фірм, підприємств, установ, банків і т. ін.;

— рівень сім'ї і особистості — економічна безпека кожного громадянина країни.

2) за мірою значущості показників:

— загальні макроекономічні показники (рівень і якість життя, рівень інфляції, рівень безробіття, економічне зростання, темп зростання промислового виробництва, індекс споживчих цін, дефіцит бюджету, державний борг і т. д.);

— базові макроекономічні показники (структура власності, динаміка роздержавлення і приватизації державних і муніципальних підприємств, монополізація і демонополізація, розвиток ринкових структур і т. д.);

— часткові економічні показники (темп зростання промислового виробництва і частка його складових у ВВП, структура ВВП, валові й чисті інвестиції, роздрібний товарообіг, загальна сума неплатежів, співвідношення зростання прибутків, рівень зайнятості населення, показники криміналізації економіки і т. д.).

3) за періодом дії загроз і їх прогнозування — короткострокові і довгострокові;

4) за напрямом дії на економіку — внутрішні й зовнішні;

5) вся сукупність показників поділяється на кількісні і якісні [1].

Серед показників економічної безпеки можна виокремити наступні:

— економічного зростання (динаміка і структура національної виробництва і доходу, показники обсягів і темпів промислової виробництва, галузева структура господарства і динаміка окремих галузей капіталовкладення та ін.);

— які характеризують природно-ресурсний, виробничий, науково-технічний потенціал країни;

— які характеризують динамічність і адаптивність господарського механізму, а також його залежність від зовнішніх чинників (рівень інфляції, дефіцит консолідованого бюджету, дію зовнішньоекономічних чинників, стабільність національної валюти, внутрішню і зовнішню заборгованість);

— якості життя (ВВП на душу населення, рівень диференціації прибутків, забезпеченість основних груп населення матеріальними благами і послугами, працездатність населення, стан довкілля і т. д.) [6].

Порогові рівні зниження безпеки можна охарактеризувати системою показників загальногосподарського і соціально-економічного значення, що відбивають:

— гранично допустимий рівень зниження економічної активності, обсягів виробництва, інвестування і фінансування, за межами якого неможливий самостійний економічний розвиток країни на технічно сучасному, конкурентоспроможному базисі, збереження демократичних основ суспільного ладу, підтримання оборонного, науково-технічного, інноваційного, інвестиційного і освітньо-кваліфікаційного потенціалу;

— гранично допустиме зниження рівня і якості життя основної маси населення, за межами якого виникає небезпека неконтрольованих соціальних, трудових, міжнаціональних та інших конфліктів; створюється загроза втрати найбільш продуктивної частини національного "людського капіталу" і нації як органічної частини цивілізованої спільності;

— гранично допустимий рівень зниження витрат на підтримання і відтворення природно-екологічного потенціалу, за межами якого виникає небезпека

безповоротного руйнування елементів природного середовища, втрати життєво важливих ресурсних джерел економічного зростання, а також значних територій проживання, розміщення виробництва і рекреації, завдання непоправного збитку здоров'ю нинішнього і майбутнього поколінь та ін. [6].

Як бачимо, спектр поглядів на проблему економічної безпеки доволі широкий. Цей перелік визначень поняття “економічна безпека” можна було б продовжити, і кожне з них мало б право на самостійне існування і розробку.

На нашу думку, суть економічної безпеки полягає в досягненні і підтримці такого економічного розвитку України, при якому забезпечується задоволення соціальних та економічних потреб громадян України за оптимальних витрат праці, капіталу і раціонального використання сировинних ресурсів та довкілля.

Таким чином, на наш погляд, економічна безпека — це такий стан економіки країни й інститутів влади, при якому забезпечується надійний захист національних інтересів, економічна, соціально-політична і військова стабільність.

На наш погляд, у перехідний період особливе місце в забезпеченні економічної безпеки країни треба відвести українським спеціальним службам, які є складовою частиною системи безпеки України, і є потужним механізмом протидії наявним і потенційним загрозам національним інтересам в економічній сфері.

Систему безпеки України утворюють органи законодавчої, виконавчої і судової влади, державні, громадські та інші організації і об'єднання громадян, що беруть на законній основі участь у забезпеченні безпеки, а також законодавство, що регламентує відносини у сфері безпеки.

Для безпосереднього виконання функцій із забезпечення безпеки держави відповідно до законодавства створюються сили і засоби забезпечення безпеки, у складі яких Збройні Сили, органи внутрішніх справ, державні органи безпеки, зовнішньої розвідки, державної охорони, податкової служби, митної служби та інші державні органи забезпечення безпеки, які діють на підставі законодавства.

Особливе місце українських спеціальних служб у системі забезпечення економічної безпеки країни обумовлене специфікою сучасного моменту: в умовах перехідного періоду суспільство і структури влади значно ослаблені, на території України широко розвернулася розвідувально-підбивна робота іноземних спецслужб, значно активізувалася діяльність українських, зарубіжних і транснаціональних кримінальних структур.

Таким чином, можна дійти висновку, що економічна безпека країни повинна забезпечуватися передусім ефективністю економіки разом із спеціальними захисними заходами, здійснюваними державою, вона повинна захищати себе сама на основі високої продуктивності праці, якості й конкурентоспроможності продукції і т. ін.

Забезпечення економічної безпеки країни не є прерогативою будь-якого одного державного відомства, служби. Вона повинна підтримуватися усією системою державних органів, усіма ланками і структурами економіки.

Список використаних джерел

1. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) [Текст] / под ред. Е. А. Олейникова. — М. : Бизнес школа, 1997. — 288 с.
2. *Илюхин, В. И.* Нація — государство — безопасность [Текст] / В. И. Илюхин. — М. : Центр книга, 1999. — 156 с.
3. Экономическая безопасность: Производство — Финансы — Банки [Текст] / под ред. В. К. Сенчагова. — М. : Финстатинформ, 1998. — 318 с.
4. Економічна безпека України [Електронний ресурс] Економічна теорія: макро- і мікроекономіка : [навч. посіб.] / за ред. З. Ватаманюка та С. Панчишина. — URL : http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,36/catid,257/id,11336/.
5. *Архипов, А.* Экономическая безопасность: оценки, проблемы, способы обеспечения [Текст] / А. Архипов, А. Городецкий, Б. Михайлов // Вопросы экономики. — 1994. — № 12. — С. 36–41.

6. Бухвальд, Е. Макроаспекты экономической безопасности: факторы, критерии и показатели [Текст] / Е. Бухвальд, Н. Головацкая, С. Лазуренко // Вопросы экономики. — 1994. — № 12. — С. 18–22.

*Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права та процесу
Донецького юридичного інституту МВС України
(протокол № 19 від 20 жовтня 2011 року)*

Надійшла до редакції 21.10.2011

Шайдоров А. И. Экономическая безопасность в системе национальной безопасности

Определена роль и основные национальные интересы экономической безопасности в системе национальной безопасности.

Ключевые слова: *теневая экономика; национальная безопасность; экономическая безопасность; классификация показателей экономической безопасности; национальные интересы экономической безопасности.*

Shaidorov O. I. Economic Security in the System of National Safety

In the article a role and basic national interests of economic security is certain in the system of national safety.

Key words: *shadow economy; national safety; economic security; classification of indexes of economic security; national interests of economic security.*

